

دولت اسلامی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری: روش نظریه پردازی داده بنیاد

کریم مهری *

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۷/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۰/۱۰

چکیده

مقاله حاضر با استفاده از رویکرد تفسیری و روش‌شناسی نظریه داده بنیاد^۱ به بازسازی معنایی دولت اسلامی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری می‌پردازد. دولت اسلامی از مباحث مهم سیاسی - اجتماعی در بیانات مقام معظم رهبری است. به‌رغم بحث‌ها و گفتگوهای فراوانی که در این زمینه میان نظریه‌پردازان دانشگاهی، مدیران و رهبران صورت گرفته است، اما هنوز این مفهوم و مصادیق آن در قالب یک الگوی علمی و مدل نظری (تحلیلی) بر اساس بیانات مقام معظم رهبری ارائه نشده است؛ حال آنکه حدود ۵ دهه از ظهور دولت اسلامی می‌گذرد. این مقاله به منظور پر کردن خلأ علمی در کشور و با الگو قرار دادن سخنان مقام معظم رهبری به بررسی اندیشه‌های آن شخصیت در زمینه دولت اسلامی پرداخته است. روش‌شناسی پژوهش حاضر، روش‌شناسی کیفی است و از روش نظریه‌پردازی داده بنیاد ثانویه برای انجام عملیات تحقیق استفاده شده است. مهم‌ترین پرسش‌های تحقیق حاضر این خواهد بود که: چه مدل نظری دولت اسلامی را از دیدگاه مقام معظم رهبری تبیین می‌کند؟، چه تغییراتی در ایران باید رخ دهد تا دولت اسلامی محقق گردد؟ راهبردهای کنشی آن چیست؟ و پیامدهای این راهبردها چه خواهد بود؟. در این پژوهش به‌جای آزمون نظریه و تأیید یا رد آن به ارائه نظریه به‌صورت محدود به واقعیت پرداخته می‌شود تا بر اساس آن، مدل نظری (تحلیلی)^۲ در خصوص دولت اسلامی به شیوه نظریه‌پردازی داده بنیاد ارائه گردد. یافته‌های به‌دست آمده شامل چندین مقوله عمده به این شرح می‌باشد. متعین‌های سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان، خدمت به مردم، به‌عنوان شرایط علی درونی؛ حکمت و خردگرایی در سیاست بین‌المللی و داخلی به‌عنوان شرایط علی بیرونی؛ قانون‌گرایی، سلامت اقتصادی به‌عنوان شرایط

*استادیار پژوهشی مؤسسه تحقیقات تربیتی، روان‌شناختی و اجتماعی دانشگاه خوارزمی kmehrik@yahoo.com

1. grounded theory
2. Theoretical (analytical) model

مداخله‌گر، تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور، عدالت‌گستری به‌عنوان پیامدهای دولت اسلامی و مقوله هسته‌ای این بررسی در دولت اسلامی است که مقولات عمده فوق را دربرمی‌گیرد.

واژگان کلیدی

دولت اسلامی، حکمت و خردگرایی، نظریه‌پردازی داده بنیاد، عدالت‌گستری

مقدمه

نظریه‌پردازی درباره دولت به معنی تأمل درباره غایات حیات اجتماعی و تغییر آن‌هاست (وینسنت، ۱۹۸۷: ۳۲۱). لذا تدوین نظریه دولت اسلامی می‌تواند حیات اجتماعی کشورهای مسلمان را جانی دوباره بخشد اما بهترین منبع برای تدوین نظریه دولت اسلامی چیست؟ نگارنده معتقد است بیانات مقام معظم رهبری یکی از بهترین منابعها برای تدوین نظریه دولت اسلامی است.

فهم مقوله دولت اسلامی لازمه درک اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری است، زیرا وی رئیس دولت در جمهوری اسلامی بوده و در این زمینه تجربه گران‌قدری دارد. مهم‌تر آنکه رهبری انقلاب به‌عنوان مرجع عالی‌قدر دینی پایه‌گذار مبحث فرآیند تحقق اهداف انقلاب اسلامی است.

سال ۱۳۷۹، آغاز طرح بحث مهم فرآیند تحقق اهداف اسلامی است که از سوی مقام معظم رهبری طرح شده است. هرچند ایشان در سال ۱۳۷۰ با اشاره فرمودند: «ما توانستیم حصار را بشکنیم و مانع را از سر راه حرکت به سمت دولت اسلامی و جامعه اسلامی و دنیای اسلامی برداریم»^۱. اما این رهنمودها در حد اشاره باقی ماند تا اینکه در سال ۷۹ به‌طور اساسی به آن پرداختند. این طرح که پنج مرحله از مبحث فرآیند را به‌طور وضوح بیان می‌کند، صرفاً به چیرستی، چرایی و چگونگی تحقق آن اکتفا نمی‌کند، بلکه ایشان به‌طور ضمنی نظریه دولت اسلامی را در کنار ترسیم وضعیت مطلوب دولت و کشور اسلامی ارائه می‌کنند، مراحل پنجگانه فرآیند تحقق اهداف اسلامی عبارت‌اند از:

مرحله اول انقلاب اسلامی است که در بهمن‌ماه ۱۳۵۷ اتفاق افتاد و رژیم شاهنشاهی سرنگون شد و انقلاب اسلامی جایگزین شد.

در مرحله دوم، نظام اسلامی در سال ۱۳۵۸ با رأی مردم به جمهوری اسلامی ایجاد شد و پس از تهیه قانون اساسی، مردم به آن رأی مثبت دادند و بر اساس آن قوای سه‌گانه کشور و نهادهای انقلاب تأسیس گردید و کشور به‌آسانی این مرحله را پشت سر گذراند.

مرحله سوم، تلاش برای تشکیل دولت اسلامی آغاز شد، ولی با درگیر شدن کشور به هشت سال دفاع مقدس و ناآرامی‌های داخلی و غیره، تاحدی موفق بوده است و پس از دوران دفاع مقدس نیز، کشور با افت‌وخیزهای سیاسی و اجتماعی که با آن روبرو شد، تشکیل دولت اسلامی با کندی حرکت کرد و به تعبیر مقام معظم رهبری هنوز دولت اسلامی تشکیل نشده و کسی نمی‌تواند ادعا کند که دولت به معنای حقیقی اسلامی است.

در مرحله چهارم تشکیل جامعه (کشور) اسلامی قرار دارد که از نظر ترتیب و اولویت بعد از تشکیل دولت اسلامی خواهد بود، هرچند به موازات تشکیل دولت اسلامی، جامعه اسلامی در حال تشکیل است، اما اگر دولت اسلامی شود و کارگزاران نظام از نظر رفتار، عملکرد و اخلاق در طراز اسلام قرار گیرند، مردم نیز اسلامی خواهند شد.

آخرین مرحله تحقق اهداف اسلامی، جامعه بین‌الملل اسلامی است که این مرحله نیز با کندی آغاز شده است، اما اگر به‌طور جدی دولت و جامعه اسلامی شکل نگیرد، جامعه بین‌الملل اسلامی (تمدن اسلامی) شکل نخواهد گرفت. یعنی جامعه اسلامی ایران، به‌عنوان الگو و نمونه کشور اسلامی باید معرفی شود. بدیهی است تا کشور ایران اسلامی نشود، نمی‌تواند الگوی دیگر کشورهای مسلمان جهان قرار گیرد.

«ما می‌خواهیم آن نظامی، آن تشکیلاتی و آن حکومتی را که بتوان این هدف‌ها را در آن محقق کرد، به وجود آوریم. این یک فرآیند طولانی و دشواری دارد و شروعش از انقلاب اسلامی است... این قدم اول است. انقلاب که تحقق پیدا کرد، بلافاصله بعد از آن، تحقق نظام اسلامی است. نظام اسلامی، یعنی طرح مهندسی و شکل کلی اسلامی را در جایی پیاده کردن. مثل اینکه وقتی در کشور ما نظام سلطنتی استبدادی فردی موروثی اشرافی وابسته برداشته شد، به جای آن، نظام دینی تقوایی مردمی‌گزینشی

جایگزین می شود؛ با همین شکل کلی که قانون اساسی برایش معین کرده، تحقق پیدا می کند؛ یعنی نظام اسلامی. بعد از آنکه نظام اسلامی پیش آمد، نوبت به تشکیل دولت اسلامی به معنای حقیقی می رسد؛ یا به تعبیر روشن تر، تشکیل منش و روش دولتمردان - یعنی ماها - به گونه اسلامی؛ چون این در وهله ی اول فراهم نیست؛ به تدریج و با تلاش باید به وجود آید. مسئولان و دولتمردان باید خودشان را با ضوابط و شرایطی که متعلق به یک مسئول دولت اسلامی است، تطبیق کنند. یا چنان افرادی - اگر هستند - سرکار بیایند؛ یا اگر ناقص اند، خودشان را به سمت کمال در آن جهت حرکت دهند و پیش ببرند. این مرحله سوم است که از آن تعبیر به ایجاد دولت اسلامی می کنیم. نظام اسلامی قبلاً آمده، اکنون دولت باید اسلامی شود. دولت به معنای عام، نه به معنای هیئت وزرا؛ یعنی قوای سه گانه، مسئولان کشور، رهبری و همه.^۲

تعدادی از نویسندگان و محققان در مراکز مختلف مربوط به مطالعه اندیشه ای مقام معظم رهبری به این مسائل پرداخته اند اما مطالعه آنها عمدتاً سطحی و محدود به دسته بندی بیانات مقام معظم رهبری بوده است و هیچ کدام در قامت یک مدل نظری - تحلیلی ظهور نیافته است. به خصوص هیچ کدام به ارائه مدل نظری (تحلیلی) بر اساس روش نظریه پردازی داده بنیاد پرداخته اند. در این مقاله منظور از مدل نظری (تحلیلی) مجموعه مقوله های پرورده است که به صورت منظم با جمله های بیان کننده ارتباط به یکدیگر متصل شده اند تا چارچوب مدلی را شکل دهند که پدیده فرآیندی دولت را توضیح دهد. جملات بیان کننده ارتباط به ما توضیح می دهند دولت اسلامی به دست چه کس و چه چیز و در چه وقت، در کجا، چرا، چگونه، و با چه پیامدهایی رخ داده است.

لذا مسئله اساسی این مطالعه ارائه مدل نظری (تحلیلی)^۳ در خصوص دولت اسلامی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری است. در همین راستا با استفاده از رویکرد برساختی و تفسیری و روش شناسی نظریه داده بنیاد به بررسی نظریه دولت اسلامی پرداخته خواهد شد. مهم ترین پرسش های تحقیق حاضر این خواهد بود که «چه مدل نظری دولت اسلامی را تبیین می کند؟» به بیان دیگر این مقاله مشخص خواهد کرد که دولت اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری، در چه زمینه ای؛ توسط چه کسانی؛ چه زمانی؛ با چه شدتی و به چه دلیلی به وقوع می پیوندد. راهبردهای کنشی آن چیست؟ و

پیامدهای این راهبردها چه خواهد بود؟ محقق در این مقاله سعی نموده است از این رهگذر به نتایج و پیشنهاداتی دست یابد که مدل نظری دولت اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری را به عنوان یک مورد پژوهشی در محافل و مجامع علمی مطرح سازد و دستاوردهای این رساله در سطحی باشد که در محافل یادشده در جهت آموزش نظریه دولت اسلامی در مجامع آکادمیک به حساب آید.

هدف تحقیق

مطالعه حاضر با اتخاذ رویکرد برساختی - تفسیرگرایی بر این نکته تأکید دارد که با تغییر در محیط انسان‌ها نمی‌توان رفتار و درک آن‌ها از پیرامونشان را پیشاپیش شناخته و درک کرد، چراکه این انسان‌ها هستند که محیط اجتماعی خود را خلق کرده و آن‌طور که می‌خواهند تفسیر می‌نمایند. نکته مهم در این رویکرد این است که انسان‌ها اساساً این تغییرات را چطور می‌بینند و چه تلقی و ارزیابی از آن دارند. بر همین اساس، درک نظام معنایی و ذهنی افراد درگیر از اهمیت کلیدی برخوردار است، بدین معنا که ذهنیت‌های جامعه موردنظر، که خود به یک درک کلی و نسبتاً مشترک منجر می‌شود، مورد مطالعه قرار می‌گیرد. بنابراین، چنانچه این نظام و مکانیسم ذهنی و تفهیمی آن درک شود، نه تنها می‌توان درک انسان‌ها از دنیای پیرامونشان را شناخت، بلکه می‌توان به جلب درگیری و مشارکت همدلانه و عملی آن‌ها هم در مسیر تغییر اجتماعی کمک کرد (احمدپور: ۱۳۸۶: ۳).

هدف کلی این تحقیق درک معنای دولت اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری است.

اهداف خاص‌تر این تحقیق را می‌توان به شرح زیر مقوله‌بندی کرد.

چه جنبه از جامعه ایران باید تغییر کند تا دولت اسلامی محقق شود؟

مجاری و منابع این تغییرات از نظر مقام معظم رهبری کدام‌اند؟

پیامدهای این تغییرات از دیدگاه مقام معظم رهبری چیست؟

ارائه یک مدل پارادایمیک شامل پنج بعد شرایط، زمینه، عوامل مداخله‌گر، تعامل و

پیامد بر اساس نظریه داده بنیاد.

چارچوب مفهومی

تحقیقات کیفی، برخلاف پژوهش‌های کمی که مبتنی بر یک چارچوب نظری جهت نظریه آزمائی هستند، از چارچوب مفهومی استفاده می‌کنند. چارچوب مفهومی مجموعه مفاهیم به هم مرتبطی را شامل می‌شود که بر مفاهیم عمده مورد مطالعه تمرکز دارد و آن‌ها را در قالب یک نظام منسجم و مرتبط معنایی به همدیگر پیوند می‌دهد (احمدپور، ۱۳۸۵: ۱۲۳) در رویکر نسل دومی محققان نظریه‌پردازی داده بنیاد بر استفاده از تئوری در تحقیق تأکید شده است و در تعریف حساسیت نظری بیان می‌داند که سطح حساسیت نظری یک پژوهشگر بازتابی از سابقه ذهنی و فکری محقق است، یعنی از نوع نظریه‌ای که مطالعه و درک کرده می‌تواند در انجام پژوهش خود بهره گیرد. (ملانی، ۲۰۰۶: ۲۳).

روش

روش‌شناسی مورد استفاده در این مطالعه، روش‌شناسی کیفی است و از روش نظریه‌پردازی داده بنیاد^۴ به عنوان روش عملیاتی تحقیق استفاده شده است. روش نظریه داده بنیاد، شیوه‌ای از پژوهش کیفی است که در آن، با استفاده از دسته‌ای از داده‌ها، نظریه‌ای تکوین می‌یابد. هدف نظریه‌پردازی داده بنیاد تولید نظریه است و در مرحله مقدماتی ارائه مدل است نه توصیف صرف پدیده.

نمونه‌گیری

در بررسی کیفی می‌توان از نمونه‌گیری نظری استفاده کرد. از نمونه‌گیری نظری برای تشخیص تعداد مفاهیم، تعیین محل داده‌های مورد نیاز در متن و یافتن مسیر پژوهش استفاده می‌شود (احمدپور، ۱۳۸۵: ۴۵).

رویه تحلیل داده‌ها (مراحل ساخت نظریه)

برخلاف پژوهش‌های کمی که به سادگی می‌توان رویه‌ها و مراحل آن را از هم تفکیک کرد، و تحلیل داده‌ها مرحله مستقلی از فرآیند گردآوری آن‌هاست، در پژوهش‌های کیفی به ویژه در روش «نظریه بنیانی» مرزبندی شفافی بین مراحل پژوهش وجود ندارد

و ما با مراحل و رویه‌هایی یکپارچه‌ای سروکار داریم. به عبارت ساده‌تر، در پژوهش کیفی تحلیل داده‌ها فرآیندی چندمرحله‌ای و مستمر است که دست‌کم با فرآیند گردآوری داده‌ها شروع می‌شود تحلیل داده‌ها بخش مهمی از طرح پژوهشی مقدماتی است، چرا که هر مطالعه کیفی نیازمند تصمیماتی درباره چگونگی انجام تحلیل کیفی است. بنابراین در این مقاله، پژوهشگر تحلیل داده‌ها را مجموعه گردآوری شده از بیانات مقام معظم رهبری که به‌عنوان داده‌های ثانویه قابل استفاده است، انجام داده و آن را در طول مدتی که پژوهش انجام می‌شود ادامه داده است. این کار به پژوهشگر کمک کرد تا با تمرکز و انسجام بیشتری متون مربوط به بیانات مقام معظم رهبری را تحلیل کند و ارتباط بهتری بین داده‌های گردآوری شده و سؤالات اصلی پژوهش برقرار کند. داده‌های ثانویه می‌تواند منبعی غنی برای مطالعات گراندد تئوری باشد (ملانی، ۱۳۹۳: ۱۴۲).

در گراندد تئوری از سه مرحله کدگذاری برای تحلیل داده‌ها استفاده می‌گردد. کدگذاری مهم‌ترین استراتژی یا روش مفهوم‌پردازی در پژوهش‌های کیفی است. درواقع بر اساس کدگذاری است که سؤالات پژوهش هدایت می‌شود و یا سؤالات پژوهشی جدیدی طرح می‌شود. همچنین، از طریق روش کدگذاری داده‌های خام کیفی به داده‌ها یا موادی قابل مدیریت و مفید تبدیل می‌شود. سه نوع یا سطح کدگذاری در تدوین نظریه تغییر زبان گفتار عبارت‌اند از: کدگذاری باز^۵، محوری^۶ و گزینشی / انتخابی^۷.

استراتژی اعتباربخشی یافته‌ها

پژوهشگران مختلفی که از تحقیق کیفی در تحقیقات خود استفاده کرده‌اند، بر این باورند که با توجه به ویژگی‌های روش تحقیق کیفی، باید از واژه «اعتبار» به‌جای «قابلیت اتکا» در این نوع تحقیق‌ها استفاده نمود. به نظر آن‌ها اگر یک تحقیق کیفی واجد چنین ویژگی‌هایی باشد، از صحت و درستی برخوردار است (عبداللهیان، ۱۳۷۹: ۲۰). به نقل از بیبی (Earl R. Babbie) در این مورد تأکید می‌کند که در تحقیقات کیفی بهتر است از اعتبار و روایی که به‌دقت شاخص‌های اندازه‌گیری برمی‌گردد، به‌جای قابلیت اتکا که به معنی تکرارپذیری در آزمون مجدد است و بیشتر در تحقیقات کمی کاربرد دارد،

استفاده کرد. روش اعتبارسنجی این پژوهش «روایی تفسیری» بوده است و با ارائه و بازخورد نتایج پژوهش به صاحب‌نظران تأیید نهایی آن اعمال گردید. در کنار این روش از روش «نمونه‌گیری نظری»^۱ برای کشف بهتر مقوله‌ها و ویژگی‌های آن استفاده می‌شود.

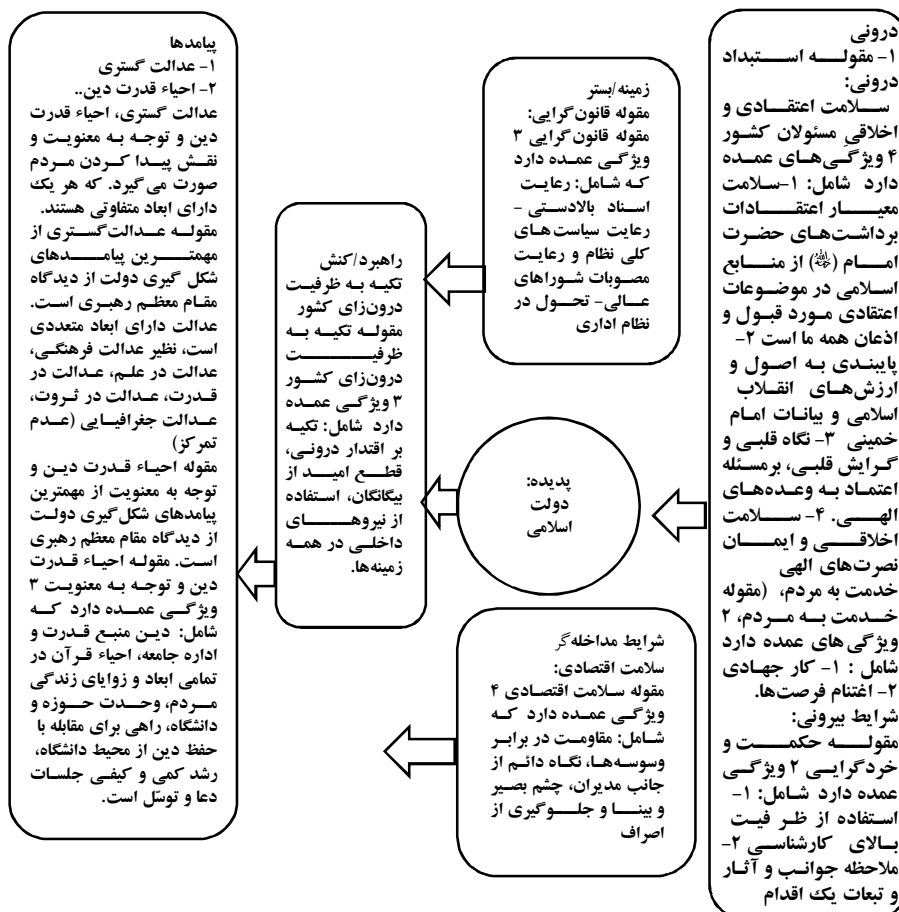
تحلیل داده‌ها

همان‌طور که در بیان مسئله طرح شد، مهم‌ترین پرسش تحقیق حاضر این خواهد بود که «چه مدل نظری دولت اسلامی را از دیدگاه مقام معظم رهبری تبیین می‌کند»، لذا با استفاده از داده‌های ثانویه به پاسخگویی به سؤال تحقیق پرداخته‌ایم. در این فرآیند تمام بیانات رهبری از سال‌های ۱۳۷۹ به بعد مورد تحلیل واقع شده است. سال ۱۳۷۹، آغاز طرح بحث مهم فرآیند تحقق اهداف اسلامی است که از سوی مقام معظم رهبری طرح شده است. در این بخش مقاله، ضمن شرح داده‌های جمع‌آوری شده از مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری، تلاش می‌گردد تا فرآیند استخراج مفاهیم اصلی، کدگذاری باز، محوری و کدگذاری انتخابی به انجام رسیده و چارچوب نظری پدیدار گردد. بررسی رهنمودهای مقام معظم رهبری در زمینه دولت اسلامی نشان می‌دهد که ایشان ضمن تبیین علل درونی و بیرونی شکل‌گیری دولت اسلامی، پیامدها و بسترهای آن را نیز مورد توجه قرار داده‌اند. از این‌رو در کدگذاری باز با تجزیه و تحلیل مطالب جمع‌آوری شده و شناسایی مفاهیم نهفته در آن‌ها طی دو گام، یک کشف تمایز موضوعات، آن‌ها را جداسازی و در گام بعدی موضوعات متشابه تحت یک عنوان واحد طبقه‌بندی شده است که علل درونی و بیرونی شکل‌گیری دولت اسلامی را نشان می‌دهد. مفاهیم اصلی مربوط به علل درونی و بیرونی سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان، خدمت به مردم، به‌عنوان شرایط علی درونی؛ حکمت و خردگرایی در سیاست بین‌المللی و داخلی به‌عنوان شرایط علی بیرونی؛ قانون‌گرایی، سلامت اقتصادی به‌عنوان شرایط مداخله‌گر و بستر؛ تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور به‌عنوان راهبرد کنشی؛ عدالت‌گستری به‌عنوان پیامدهای دولت اسلامی و مقوله هسته‌ای این بررسی دولت اسلامی است که مقولات عمده فوق را دربرمی‌گیرد. در کدگذاری محوری رابطه بین مفاهیم اصلی تعیین گردید که در مدل پارادایمی نمایش داده شده است و در

کدگذاری انتخابی مدل نظری پدیدار گردیده است.

در ادامه متن سخنان ایشان در خصوص علل درونی و بیرونی دولت اسلامی شرح داده شده است.

نمودار ۱: مدل نهایی پارادایمی دولت اسلامی

شرایط علی دولت اسلامی: درونی

شرایط علی باعث ایجاد و توسعه مقوله‌ای هسته‌ای یا پدیده می‌شوند. از میان مقولات تولید شده، سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان کشور، خدمت به مردم محوری‌ترین

مفهوم استخراج شده است. با توجه به گستردگی مقولات و ویژگی‌های آن‌ها تنها به ذکر بیاناتی از مقام معظم رهبری پرداخته می‌شود که مقوله اصلی شناخته شده‌اند.

مقوله سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان کشور

مقوله سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان کشور از مهم‌ترین عوامل درونی شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است. ایشان از همان ابتدا، خطر مدیران فاسد را گوشزد کرده بودند. برای نمونه ایشان در دیدار مسئولان نظام در سال ۱۳۶۹ با اشاره به مدیران فاسد، می‌فرمایند: «فساد مدیران و مسئولان ریشه فساد ملت‌ها، ریشه ذلیل و برده و نوک‌صفت شدن ملت‌ها، ریشه از بین رفتن اصالت‌ها و ارزش‌ها، عامل تسلط قدرت‌های شیطانی بر ملت‌ها، و عامل رخت بر بستن ایمان از جوامع است». همچنین ایشان در بیانات مراسم تنفیذ حکم دوم دولت سازندگی در سال ۱۳۷۲ به مدیران می‌فرمایند: «رکن سوم، حفظ طهارت و تقواست. حفظ پاکیزگی در عمل است. اجتناب از هرگونه خدای‌ناکرده اختلاط با اهداف غیرمشروع یا اهداف غیرمقبول و غیراخلاقی است. این، شأن سوم است. مدیر خوب، مدیری است که هر کاری را به عهده می‌گیرد، با رعایت اصول اخلاقی صحیح، انجام دهد». در ادامه نیز به مدیران خطر رسوخ فساد را گوشزد می‌فرمایند. در دیدار دانشجویان و استادان دانشگاه قزوین در سال ۱۳۸۲ نیز می‌فرمایند: «افرادی نگویند که اخلاق و عقیده مسئله شخصی انسان‌هاست. بله، اخلاق و عقیده مسئله شخصی انسان‌هاست، اما نه برای مسئول ... برای یک مسئول عقیده و اخلاق مسئله شخصی نیست، مسائل اجتماعی و عمومی است، حاکم شدن بر سرنوشت مردم است». ایشان همچنین در دیدار مسئولان و نخبگان استان همدان در سال ۸۳ خطاب به مسئولین می‌فرمایند که نسبت به بروز فساد در زیرمجموعه خویش حساس باشند و با بروز فساد به‌طور جدی مقابله کنید. مقام معظم رهبری در دیدار هیئت دولت در مورخ ۹۳/۶/۶ به تبیین دقیق‌تر این شاخص پرداخته است. «اولین شاخص، شاخص اعتقادی و اخلاقی است - به‌خصوص در مسئولان رده‌های بالا - سلامت اعتقادی، سلامت اخلاقی، سلامت عملکردی که از اعتقاد درست و نگاه درست به حقایق جامعه ناشی می‌شود. این شاخص اول است. ایشان در تبیین چستی این شاخص به چهار

مقوله مهم می‌پردازد».^۹

مقوله سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان کشور ۴ ویژگی‌های عمده دارد، شامل:
۱- سلامت اعتقادات ۲- پایبندی به اصول و ارزش‌های انقلاب اسلامی ۳- نگاه قلبی و گرایش قلبی، بر مسئله اعتماد به وعده‌های الهی (انس با معنویات: با قرآن رابطه‌تان را قطع نکنید) ۴- سلامت اخلاقی و ایمان نصرت‌های الهی.
هر یک از ویژگی‌های ذکر شده دارای ابعاد خاص خود می‌باشند فقط به مختصری از بیانات اشاره شده است.

ویژگی معیار اعتقادات درست

برداشت‌های حضرت امام (علیه السلام) از منابع اسلامی در موضوعات اعتقادی مورد قبول و اذعان همه ما است. ما خوشبختانه برای اعتقاد درست و برای آنچه باید آن را حق دانست، دچار ابهام و سردرگمی نیستیم؛ علاوه بر منابع اسلامی - که حالا ممکن است از منابع اسلامی، افراد گوناگونی تلقی‌های مختلفی داشته باشند - ما مجموعه رهنمودهای امام بزرگوار را داریم. امام، مورد اعتقاد و قبول و اذعان همه ما است. خوب، مجموعه بیانات امام، مجموعه موضع‌گیری‌های امام، مجموعه رهنمودهای امام در اختیار ما است. این شد که آن شاخص؛ به این باید اعتقاد داشته باشیم؛ بر طبق این باید عمل بکنیم؛ در موارد اشتباه، به این شاخص اصلی مراجعه بکنیم؛ این می‌شود سلامت اعتقادی. اصول و ارزش‌های انقلاب هم همین‌ها است، مبانی ارزشی انقلاب هم در همین بیانات وجود دارد.^{۱۰} بیانات امام خمینی و اصول و ارزش‌های انقلاب: ما مجموعه رهنمودهای امام بزرگوار را داریم؛ امام، مورد اعتقاد و قبول و اذعان همه ما است.

ویژگی نگاه قلبی و گرایش قلبی، بر مسئله اعتماد به وعده‌های الهی

در زمینه اعتقاد و نگاه قلبی و گرایش قلبی، بر مسئله اعتماد به وعده‌های الهی تأکید و اصرار دارم. اعتماد به خدای متعال: اعتماد به خدای متعال اعتماد به وعده‌های الهی است؛ این از جمله مطالبی است که بنده اصرار دارم ما روی این کوتاهی نکنیم. وقتی خدای متعال صریحاً به ما وعده می‌دهد که «إِنْ تَصْرُوا لِلَّهِ يَنْصُرْكُمْ»، «وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ»، وقتی

این جور خدای متعال با صراحت، با تأکید به ما وعده می‌دهد که اگر شما از دین او حمایت کردید، از راه خدا پیروی کردید و آن را نصرت کردید، خدا شما را نصرت خواهد داد، ما باید به این وعده اعتماد داشته باشیم، باید همین جور عمل بکنیم.

انس با معنویات: «با قرآن رابطه‌تان را قطع نکنید، حتماً هر روز مقداری قرآن بخوانید، با دعا و توسل رابطه‌تان را محکم کنید؛ این فشار کار را کم می‌کند، سختی‌های کار را برمی‌دارد، شما را بانشاط می‌کند، آماده مواجهه با موانع بزرگ می‌کند، یعنی سرحال می‌آورد روح انسان معتقد را؛ این خیلی امر مهمی است؛ و نوافل و مانند این‌ها...»^{۱۱}

ابعاد ویژگی و ایمان نصرت‌های الهی شامل: سرنگونی رژیم مستبد مستکبر متکی به قدرت‌های جهانی و استقرار یک نظام اسلامی، نمونه‌ای از تجربه نصرت الهی است. قضیه دفاع مقدس و تجربه فائق آمدن دولت نوپای جمهوری اسلامی بر شورش‌های قومی اوایل انقلاب نمونه‌ای دیگر از نصرت‌های الهی است.

قضیه شورش‌های اول انقلاب، قبل از شروع دفاع مقدس، یک مسئله دیگر است؛ شورش‌هایی که از خارج هم حمایت می‌شد - یادتان است دیگر - در شرق کشور، در غرب کشور، در شمال کشور، در جنوب کشور؛ کجا بود که این شورش‌های قومی و طائفی و امثال این‌ها وجود نداشته باشد؟ کدام کشور و کدام دولت تازه‌پا که نه یک ارتشی دارد، نه یک نیروی مسلحی دارد، نه نیروی امنیتی درست و حسابی‌ای دارد، می‌تواند با یک چنین چیزی دربیفتد و بر آن فائق بیاید؟ جمهوری اسلامی فائق آمد.^{۱۲}

مقوله خدمت به مردم

مقوله خدمت به مردم یکی دیگر از مهم‌ترین عوامل درونی شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است.

مقوله خدمت به مردم، دو ویژگی‌های عمده دارد. شامل: ۱- کار جهادی
۲- اغتنام فرصت‌ها.

شاخص دوم، مسئله خدمت به خلق است؛ روحیه خدمت، که این گفتمان اصلی دولت اسلامی همین خدمت است؛ اصلاً فلسفه وجود ما جز این نیست؛ ما آمده ایم

خدمت کنیم به مردم و هیچ چیز نباید ما را از این وظیفه غافل کند. البته ما هرکداممان دلبستگی‌هایی داریم، سلیقه‌هایی داریم؛ در زمینه سیاسی، در زمینه مسائل اجتماعی، دوستی‌هایی داریم، دشمنی‌هایی داریم، این‌ها همه حاشیه است؛ متن عبارت است از خدمت؛ نباید بگذاریم این حواشی بر روی این متن اثر بگذارد.^{۱۳}

ویژگی کار جهادی

در زمینه خدمت به مردم (در چارچوب قانون) به جای کار مرسوم اداری کار را باید جهادی انجام دهید. دوّم اینکه در زمینه خدمت، کار را باید جهادی کرد؛ جهادی به معنای بی‌قانونی نیست. دوستانی که ما سال‌ها با خیلی از شماها کار کردیم - با بسیاری از شما برادرها در زمینه‌های مختلف همکاری داشتیم - می‌دانید روحیه من را، من آدم دعوت‌کننده به بی‌قانونی نیستم؛ به شدت ضد این بی‌قانونی هستم، اما معتقدم در همان چارچوب قانون، دو جور می‌شود کارکرد: یک کار مرسوم اداری، یک کار جهادی. کار جهادی یعنی از موانع عبور کردن، موانع کوچک را بزرگ ندیدن، آرمان‌ها را فراموش نکردن، جهت را فراموش نکردن، شوق به کار؛ این کار جهادی است. کار را باید جهادی انجام داد تا ان شاءالله خدمت به‌خوبی انجام بگیرد.^{۱۴}

ویژگی اغتنام فرصت‌ها

نکته‌ای که در زمینه خدمت می‌توان به آن اشاره نمود، این است که وقت محدود است: چهار سال یا به نگاهی هشت سال؛ وقت محدود است، مثل برق هم می‌گذرد. من در همین اتاق یا آن اتاق با بعضی از دولت‌های قبلی که بعضی از شماها هم در آن‌ها بودید، همین را مکرراً تکرار کردم: روز اوّل دولت به فکر این باشید که این مثل برق می‌گذرد. وقتی انسان به چهار سال پشت سرش نگاه می‌کند، می‌بیند کأنه مثل یک روز گذشت - تَمْرُ مَرَّ السَّحَابِ - متنها در داخل همین وقت محدود، فرصت‌ها نامحدود است؛ یعنی هر ساعت شما یک فرصت برای شما است. هر حادثه‌ای که پیش می‌آید یک فرصت برای شما است. هر فکری که به ذهن شما می‌رسد، ابتکاری که به ذهنتان می‌آید، یک فرصت برای شما است. این فرصت‌ها را از دست ندهید.^{۱۵}

شرایط علی بیرونی: حکمت و خردگرایی

مسئله خردگرایی و دوری از شتاب‌زدگی در کارها نیز از همان ابتدا مورد تأکید رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله) بوده است. برای نمونه ایشان در اولین دیدار هیئت دولت آقای هاشمی می‌فرمایند که با صبر و حوصله و حواس جمع در همه زمینه‌ها برنامه‌ریزی کنید. در دولت آقای خاتمی نیز ایشان در اولین دیدار هیئت دولت در سال ۱۳۷۶ هم به مسئولان توصیه می‌کنند که عجله نکنند و کار شتاب‌زده نکنند؛ هم به مردم توصیه می‌کنند که توقع دور از منطق نداشته باشند و خیال نکنند همه مشکلات ظرف شش ماه یا یک سال حل خواهد شد. همچنین معظم له در مراسم تنفیذ حکم دوم آقای خاتمی می‌فرمایند: «باید اولویت را در نیازها جستجو کرد و با آگاهی و شتاب لازم و تدبیر مقتضی، آن نیازها را برآورده ساخت». ایشان همچنین در مراسم تنفیذ اولین دوره آقای احمدی‌نژاد، شخص رئیس‌جمهور را به لزوم پرهیز از شتاب‌زدگی توصیه می‌کنند. همچنین در اولین دیدار هیئت دولت در سال ۱۳۸۴ با اشاره به بخشی از نامه امیرالمؤمنین (علیه السلام) به فرماندهان لشکر برشمردن برخی اوصاف جناب مالک اشتر که می‌فرمایند: «وَلَا بَطُوهُ عَمَّا الْإِسْرَاعُ إِلَيْهِ أَحْزَمٌ وَلَا إِسْرَاعُهُ إِلَيَّ مَا الْبَطُءُ عَنْهُ أَمْثَلُ» می‌فرمایند که در برخی جاها عجله لازم است و در جایی تأنی و صبر و حوصله. و در جای دیگری از همین دیدار با استناد به بخشی از نامه حضرت به جناب مالک: «وَأَيُّ وَالْعَجَلَةَ بِالْأُمُورِ قَبْلَ أَوَانِهِ» می‌فرمایند: «در کارها پیش از موعد عجله نکنید و شتاب‌زدگی به خرج ندهید». همچنین در دولت فعلی در مورخ ۹۲/۶/۶ می‌فرمایند کار کارشناسی، مطالعه درست، ملاحظه جوانب و آثار و تبعات یک اقدام و حتی یک اظهارنظر می‌بایست مدنظر قرار گیرد.

مقوله حکمت و خردگرایی

یک شاخص دیگر، مسئله حکمت و خردگرایی در کارها است؛ کار کارشناسی، مطالعه درست، ملاحظه جوانب و آثار و تبعات یک اقدام، و حتی گاهی ملاحظه تبعات یک اظهارنظر. گاهی یک اظهارنظر از سوی یک مسئول دارای جایگاه و به اصطلاح دارای تریبون، دارای منبر، یک تأثیرات سوئی می‌گذارد که این تأثیرات را اگر انسان بخواهد

برطرف کند، مبالغی بایستی کار کند؛ همان قضیه سنگ توی چاه است؛ واقعاً مشکلات ایجاد می‌کند.^{۱۶}

مقوله حکمت و خردگرایی از مهم‌ترین عوامل بیرونی شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است.

مقوله حکمت و خردگرایی ۲ ویژگی عمده دارد، شامل: ۱- استفاده از ظرفیت بالای کارشناسی ۲- ملاحظه جوانب و آثار و تبعات یک اقدام.

ویژگی استفاده از ظرفیت بالای کارشناسی

کار کارشناسی، مطالعه درست، حتی یک اظهارنظر می‌بایست مدنظر قرار گیرد. بایستی سنجیده اظهارنظر کرد؛ این جور نباشد که ما حالا یک مدیری هستیم، یک مسئولی هستیم، درباره یک مسئله‌ای یک مطلبی به ذهنمان می‌رسد، کارشناسی نشده، بررسی نشده، جوانب دیده نشده، این را نباید پرتاب کرد در فضای افکار عمومی؛ گاهی اوقات جمع کردنش کار سخت و مشکلی است. این خردگرایی و حکمت در مدیریت‌ها و در کارها است. از جمله شقوق حکمت، استفاده از ظرفیت بالای کارشناسی نیروهای پرورش‌یافته انقلاب در عرصه خدمت و کار است. و از جمله شقوق همین حکمت، استفاده از ظرفیت بالای کارشناسی در مسائل کشور است که خوشبختانه ما در زمینه کارشناسی، امروز ظرفیت خیلی خوبی در کشور داریم؛ انصافاً انسان نگاه می‌کند، در بخش‌های مختلف، ظرفیت کارشناسی کشور بالا است، ما اگر از این ظرفیت و [از] این نیروهای فراوانی که بعد از انقلاب پرورش پیدا کردند و به عرصه خدمت و کار وارد شدند استفاده کنیم، حتماً سود خواهیم برد.^{۱۷}

ملاحظه جوانب و آثار و تبعات یک اقدام

ملاحظه جوانب و آثار و تبعات یک اقدام، و حتی گاهی ملاحظه تبعات یک اظهارنظر. گاهی یک اظهارنظر از سوی یک مسئول دارای جایگاه و به اصطلاح دارای تریبون، دارای منبر، یک تأثیرات سوئی می‌گذارد که این تأثیرات را اگر انسان بخواهد برطرف کند، مبالغی بایستی کار کند؛ همان قضیه سنگ توی چاه است؛ واقعاً مشکلات ایجاد می‌کند.^{۱۸}

بستر

بستر حاکم: قانون‌گرایی

به شرایط خاصی که برکنش‌ها و تعاملات تأثیر می‌گذارند بستر گفته می‌شود. این بستر ناظر بر فضای حاکم بر تعاملات بین افراد است این شرایط را مجموعه‌ای از مفاهیم و مقوله‌ها یا متغیرهای زمینه‌ای تشکیل می‌دهند و در مدل معرفی شده عبارت‌اند از: قانون‌گرایی، میزان فراگیر شدن قانون دولت اسلامی.

این مقوله مورد تأکید زیاد مقام معظم رهبری (مدظله) از همان ابتدای رهبری ایشان بوده است. معظم له در اولین دیدار هیئت دولت آقای خاتمی ضمن ابراز خرسندی از شعار «قانون‌گرایی» که توسط آقای خاتمی مطرح شده بود؛ از دولت می‌خواهند که تا آخرین لحظه به این شعار پایبند باشند و آن را حفظ کنند. در سال ۱۳۷۹ نیز از لزوم در چارچوب قانون بودن اصلاحات یاد می‌کنند و می‌فرمایند: در زمینه اصلاحات ساختار قانون اساسی باید محفوظ بماند. و می‌فرمایند که اصل چهارم قانون اساسی حاکم بر سایر اصول قانون اساسی و حاکم بر سایر قوانین است. در مراسم تفیذ حکم دوم آقای خاتمی نیز ایشان اعتبار مسئولان را در انجام وظایف الهی و عمل به قانون می‌دانند. در آبان ۱۳۸۲ نیز ایشان در جمع کارگزاران نظام رعایت حدود قانونی و عدم تخطی از قانون را از جمله مواردی می‌دانند که باید از تقوای مسئولان و نظام بروز کند و می‌فرمایند تخطی از این قوانین در مواردی موجب به وجود آمدن فساد اقتصادی و در موردی موجب بروز تشتت و تعارض و بگومگو بین مسئولان می‌شود.

شاخص بعدی، مسئله قانون‌گرایی است. خب قانون‌گرایی خیلی مهم است. قانون ریل است؛ از این ریل اگر چنانچه خارج شدیم، حتماً آسیب و صدمه است. گاهی قانون ناقص است، گاهی قانون معیوب است؛ اما همان قانون معیوب هم اگر چنانچه عمل نشود - [قانونی] که منتهی به بلبشو و هر که هر که خواهد شد - ضرر آن عمل نشدن، بیشتر از ضرر عمل کردن به قانون [است]. این را باید نهادینه کرد؛ در مجموعه دستگاه‌ها این باید نهادینه بشود.^{۱۹}

مقوله قانون‌گرایی^۳ ویژگی عمده دارد شامل: ۱- رعایت اسناد بالادستی؛ ۲- رعایت سیاست‌های کلی نظام ۳- رعایت مصوبات شوراهای عالی تحول در نظام اداری.

ویژگی رعایت اسناد بالادستی

رعایت اسناد بالادستی مثل سیاست‌های کلی، سند چشم‌انداز و مصوبات شوراهای عالی، جزو رعایت قانون است. و جزو رعایت قانون، رعایت اسناد بالادستی است که امروز خوشبختانه در کشور وجود دارد؛ مثل سیاست‌های کلی، سند چشم‌انداز، مصوبت شوراهای عالی از قبیل شورای عالی انقلاب فرهنگی، از قبیل شورای عالی مجازی؛ که من دیروز پریروز بود با آقای دکتر روحانی راجع به آن مختصراً صحبت کردم، بیشتر از این هم صحبت خواهیم کرد، شورای عالی مجازی - که ما در همین اتاق شاید چهار جلسه سه چهار ساعته با حضور رؤسای سه قوه، و مجموعه‌ای از قوا نشستیم و این شورا تشکیل شده و بسیار مسئله مهمی است - مصوباتی دارد، این مصوبات را بایستی معتبر بدانند و بر طبق این مصوبات باید عمل بشود. این قانون‌گرایی و قانون‌مداری اگر چنانچه جا افتاد، مسلماً خیلی از آسیب‌ها از بین خواهد رفت.^{۲۰}

تحول در نظام اداری

باید برای سیاست‌های تحول نظام اداری، برنامه اجرایی گذاشت و آن‌ها را عملیاتی کرد. از جمله چیزهایی که من خوب است اینجا در سیاست‌های کلی یادآوری کنم، یکی سیاست‌های تحول نظام اداری است که تصویب هم شده، ابلاغ هم شده. ما واقعاً در زمینه مسائل اداری و نظام اداری دچار مشکلات و آسیب‌های دیرپا و مزمن هستیم. این سیاست‌ها مطرح شده، در مجمع تشخیص مورد بررسی قرار گرفته و ابلاغ شده، به نظر من سیاست‌های بسیار خوبی است، باید برای این‌ها برنامه اجرایی گذاشت و عملیاتی کرد که از جمله چیزهای بسیار مهم هستند که متأسفانه مانده و در آن تأخیر هم شده است و به جریان نیفتاده.

شرایط مداخله‌گر

مقوله سلامت اقتصادی از مهم‌ترین شرایط مداخله‌گر در شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است. ایشان در سال ۱۳۷۲ در مراسم تنفیذ حکم دوم آقای هاشمی با اشاره به اینکه خطر نفوذ فساد جدی و فلج‌کننده است؛ می‌فرمایند: «در نظام اسلامی، با اعتقاد بد و نادرست، این‌طور مقابله نمی‌شود که با عمل غیر صحیح و عمل غیراخلاقی و خدای‌ناکرده رسوخ فساد مبارزه می‌شود». معظم له همچنین در دیدار هیئت دولت در سال ۱۳۷۴ از مبارزه با فساد و جلوگیری از افرادی که در مجموعه دولت قصد اختلال در کارها را دارند به‌عنوان یکی از وظایف مهم دولت یاد می‌کنند.

در سال ۱۳۷۹ نیز ایشان در جمع مردم اراک، مبارزه با فقر و فساد و تبعیض را به‌عنوان مهم‌ترین بخش اصلاح کشور برمی‌شمرند و می‌فرمایند که دولت در این زمینه لایحه‌ای را تهیه کرده و فرستاده که حاوی نقاط مثبت و خوبی است. در اردیبهشت ۸۰ نیز معظم له فرمان ۸ ماده‌ای معروف خویش را در رابطه با مبارزه با مفاسد اقتصادی به رؤسای قوا ابلاغ می‌کنند. ایشان همچنین در مراسم تنفیذ دومین دوره آقای خاتمی از لزوم مبارزه مسئولین از جمله رئیس‌جمهور با مفاسد مالی و اقتصادی یاد می‌کنند و یکی از مسئولیت‌های مسئولین را همین امر می‌دانند. در پیام ایشان به مناسبت راهپیمایی ۲۲ بهمن در سال ۸۰ نیز ایشان از همه مسئولین می‌خواهند که با همکاری و اتحاد خویش در ریشه‌کنی فساد اقتصادی که از جمله دام‌های مهلک دشمن و موجب برزو بی‌عدالتی در کشور است بکوشند. در دیدار هیئت دولت در سال ۱۳۸۲ نیز ایشان می‌فرمایند: «به اعتقاد من مرکزی که باید مبارزه با مفاسد اقتصادی را دنبال کند، دولت است و قوه قضائیه در مرحله آخر قرار می‌گیرد. در دولت آقای احمدی‌نژاد نیز ایشان در اولین دیدار در ۱۳۸۴ لزوم مبارزه با فساد اقتصادی را یکی از وظایف بسیار مهم دولت برمی‌شمرند. در سال ۱۳۸۵ نیز در دیدار مسئولان نظام از لزوم مبارزه با فساد صحبت می‌کنند؛ و فساد را به‌منزله رخنه و ترک‌هایی حساب می‌کنند که در یک استخر ایجاد می‌شود؛ و باعث می‌شود که هر چه آب درون استخر ریخته شود؛ استخر پر نشود. مقام معظم رهبری در بیانات ۹۳/۶/۶ به تبیین این شاخص در بین دولت یازدهم می‌پردازد که دارای دو بخش اصلی است.

شاخص بعدی که شاخص چهارم است، سلامت اقتصادی و مبارزه با فساد است. ببینید منصب حکومتی، جایگاه قدرت و منابع مالی است؛ وسوسه‌ها در اینجا انسان را راحت نمی‌گذارد. حالا شما به خودتان نگاه نکنید که متدینید و سطح بالا هستید و مقاومت می‌کنید در مقابل این وسوسه‌ها؛ در درجات پائین ممکن است در مقابل این وسوسه‌ها نتوانند مقاومت بکنند. شما باید مراقب باشید، شما باید چشم بصیر بینای خودتان را بر سرتاسر این دستگاهی که زیر اشراف شما است و تحت مدیریت شما است، آنچنان بگسترانید که نگذارید در یک گوشه‌ای ناسلامتی اقتصادی به وجود بیاید و این وسوسه‌ها کارگر بشود. حتی قبل از آنکه دستگاه‌های نظارتی وارد بشوند. خوب، ما دستگاه‌های نظارتی در کشور داریم، آن‌ها وظیفه‌ای دارند؛ چه آنچه مربوط به مجلس است، چه آنچه مربوط به قوه قضائیه است، چه آنچه مربوط به خود قو مجریه است - مثل بازرسی‌های قوه مجریه - لکن قبل از آنکه نوبت به آن‌ها برسد، خود مدیر دستگاه مراقب سلامت [آن] باشد و این احتیاج دارد به نگاه دائم؛ غفلت نباید کرد. بنده گاهی برای این دوستان و مدیرانی که با این‌ها می‌نشینیم صحبت می‌کنیم، مثال می‌زنم، می‌گویم مثل این نورافکن‌هایی که ملاحظه کرده‌اید در بعضی از قلعه‌ها و مانند این‌ها یک نورافکنی دائم دارد همین‌طور دور می‌زند، این نورافکن نگاه شما باید دائم دور بزند؛ یعنی هیچ راه نفوذ وجود نداشته باشد؛ دائم باید نگاه کنیم، مراقبت بکنیم. واقعاً فساد مثل موربانه است؛ نگذارید که فساد و رشوه و پارتی‌بازی و اسراف و تجمل و خرج‌های زیادی و مانند این‌ها، در دستگاهتان نفوذ بکند.^{۲۱}

مقوله سلامت اقتصادی ۴ ویژگی عمده دارد، شامل: ۱- مقاومت در برابر وسوسه‌ها
۲- نگاه دائم از جانب مدیران ۳- چشم بصیر و بینا و ۴- جلوگیری از اسراف.

ویژگی جلوگیری از اسراف

بخشی از علاج مسائل اقتصادی با صرفه‌جویی‌ها و مبارزه با فسادها تأمین شدنی است. بخشی از این علاجی که در زمینه مسائل اقتصادی آقای دکتر روحانی اشاره کردند، در همین صرفه‌جویی‌ها و مبارزه با فسادها تأمین شدنی است؛ گاهی اوقات یک خرج‌های زیاد، بیخود، بیجا - حالا آنجایی که غیر حرام است، اما زائد است؛ شاید زائد هم به

یک معنا حرام باشد، اما بالاخره با آن صراحت حرام نیست، اما خرج زائدی است - جلوییش باید گرفته بشود. و می‌توان از این طریق کارهای بزرگ و زیادی کرد. واقعاً در دستگاه‌های اجرایی، اکثریت کارکنان، کارکنان زحمت‌کش و پاک و سالمند؛ [اما] وقتی که یک مورد، دو مورد، ده مورد انسان‌های ناپاک و ناسالم در یک دستگاهی حضور پیدا می‌کنند، مثل میکروب، مثل موریانه آنجا فعالیت می‌کنند، زحمات این مجموعه خدمتکار و زحمت‌کش واقعاً ضایع می‌شود، و هم بدنام می‌شوند، هم زحماتشان از بین می‌رود؛ [فساد] محیط اطمینان را از بین می‌برد.^{۲۲}

راهبرد/کنش

بیانگر رفتار و فعالیت‌ها و تعاملات هدف‌داری هستند که تبعات مقوله هسته‌ای و تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر است. به این مقوله، طبقه راهبردی/ تعاملی/ کنشی نیز گفته می‌شود که در پژوهش حاضر مقولات فوق عبارت‌اند از: تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور. معظم له در مهر سال ۱۳۷۶ در دیدار شرکت‌کنندگان مانور ذوالفقار در تعریف حزب‌الله به‌عنوان یکی از شاخصه‌های حزب‌الله به استفاده از نیروهای انسانی و استفاده از ابتکار و تجربه و استفاده از تجربه‌های هشت سال دفاع مقدس اشاره می‌کنند. همچنین ایشان در سال ۱۳۷۸ در دیدار فرماندهان سپاه با اشاره به اینکه از گذشته‌ها و تجربه‌های کسب‌شده باید استفاده کرد همچنین ایشان در آخرین دیدار هیئت دولت هشتم، با اشاره به اینکه تجربه‌های کسب‌شده در یکایک اعضای هیئت دولت، تجربه‌های باارزشی هستند و متعلق به نظام و ملت است؛ می‌فرمایند «باید از این تجربه‌ها استفاده شود». همچنین می‌فرمایند بعد از اینکه یک مجموعه پس از کار و تلاش فراوان از صحنه خارج شدند و افراد دیگری جای آن‌ها را گرفتند می‌فرمایند: «کار و مسئولیت باید بر همین اساس باشد یعنی باید از توفیقات تجربیات و پیشرفت‌های هر مجموعه‌ای که کار و خدمتی را انجام می‌دهند بعدی‌ها بهره ببرند و روی بنای آن‌ها ادامه خدمت دهند. همچنین در دولت فعلی در مورخ ۹۲/۶/۶ بر استفاده از ظرفیت درونی تأکید می‌کند.

یک شاخص دیگر هم عرض بکنیم، این بخش را من دیگر ادامه ندهم بیشتر از

این؛ تکیه به ظرفیت درونزای کشور است؛ نگاهمان به بیرون نباشد. این، توصیه ما است؛ این معنایش این نیست که از امکاناتی که در بیرون هست استفاده نکنیم؛ این دو حرف باهم اشتباه نشود. امیدمان را به بیرون از ظرفیت داخلی کشور ندوزیم. در بیرون از مجموعه کشور و نظام جمهوری اسلامی، جبهه بزرگی وجود دارد که با همه توان از سی و چند سال پیش به این طرف کوشیده نگذارد که این انقلاب ریشه دار بشود، نگذارد که این نظام جمهوری اسلامی پایدار بماند، نگذارد که پیشرفت کند، نگذارد که در زمینه های گوناگون الگو بشود. نمی شود از دشمن و روش های خصمانه ای که کرده، انتظار دوستی و محبت و صمیمیت داشت. نمی گوییم از این ها استفاده نکنید، اما می گوییم اطمینان نکنید، اعتماد نکنید، چشم به آنجا ندوزید.^{۲۳}

مقوله تکیه به ظرفیت درونزای کشور ۳ ویژگی عمده دارد، شامل: ۱- تکیه بر اقتدار درونی ۲- قطع امید از بیگانگان ۳- استفاده از نیروهای داخلی در همه زمینه ها.

ویژگی استفاده از نیروهای داخلی در همه زمینه ها

کلید حل مشکلات اقتصادی، فرهنگی و ... استفاده از نیروها و ظرفیت های داخلی است. چشم به داخل بدوزید. در داخل کشور خیلی امکانات وجود دارد که اگر چنانچه نگاه ما - چه در زمینه های اقتصادی، چه در زمینه های فرهنگی، چه در زمینه های گوناگون دیگر - [به آنها باشد و] اگر بتوانیم از این نیروهای داخلی استفاده کنیم، کلید حل مشکلات اینجا است؛ یعنی در درون کشور و امکانات داخلی کشور است که از این ها می شود خردمندانه بهره برداری کرد. این ها باید شناسایی بشوند. و این است که رتبه ما را در دنیا بالا می برد.^{۲۴}

ویژگی تکیه بر اقتدار درونی

در مناسبات بین المللی سهم هر کشوری به قدر قدرت درونی او است. هر مقداری که واقعاً در درون اقتدار داشته باشد، سهمش از مجموعه مناسبات بین المللی به همان نسبت بالاتر است؛ این را باید ما تأمین بکنیم و خوشبختانه در طول این سال های متمادی به مرور تأمین شده، یعنی مدام بر اقتدار و قوام نظام جمهوری اسلامی در طول

این سال‌ها افزوده شده؛ لذا می‌بینید حیثیت و موقعیت جمهوری اسلامی هم بالا رفته که حالا شواهدش فراوان و الی‌ماشاءالله است. و این شش هفت تا شاخص بود که خواستیم عرض کنیم؛ البته عرض کردیم این‌ها مطالبی نیست که برای شماها تازه باشد، لکن تذکر و تکرار دانسته‌هایی است که آن‌ها لازم است.^{۲۵}

پیامدها: دولت اسلامی

برخی از مقولات، بیانگر نتایج و پیامدهایی است که در اثر اتخاذ راهبردها به وجود می‌آیند در این پژوهش، از دیدگاه مقام معظم رهبری پیامدهای دولت اسلامی بر اساس دو محور اصلی بنانهاده شده است، یعنی، عدالت‌گستری، احیاء قدرت دین و توجه به معنویت، نقش پیدا کردن مردم صورت می‌گیرد. که هر یک دارای ابعاد متفاوتی هستند. در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله) نیز بحث عدالت و عدالت‌خواهی از جایگاهی بسیار ویژه و والا برخوردار است. ایشان از همان ابتدای رهبری خویش در سخنرانی‌ها و بیانات خویش روی محور عدالت و عدالت‌خواهی تأکید فراوان داشته‌اند. برای نمونه ایشان در بیانات خویش در مراسم تنفیذ حکم اول ریاست جمهوری آقای هاشمی در مرداد ۱۳۶۸ بحث عدالت اجتماعی را به‌عنوان یک رکن اصلی برمی‌شمرند. و در اولین دیدار هیئت دولت آقای هاشمی با معظم له در شهریور ۱۳۶۸ رعایت عدالت را به‌عنوان یک توصیه به همه کارگزاران نظام علی‌الخصوص دولت، مطرح می‌کنند.

مقوله عدالت در بیانات ۹۲/۶/۶ نیز یکی از شاخص‌های دولت اسلامی معرفی می‌گردد.

مقوله عدالت‌گستری از مهم‌ترین پیامدهای شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است. عدالت دارای ابعاد متعددی هست نظیر عدالت فرهنگی، عدالت در علم، عدالت در قدرت، عدالت در ثروت، عدالت جغرافیایی (عدم تمرکز).

در باب عدالت، یکی این جهت موردنظر باشد، یکی هم اینکه در عدالت، هم عقلانیت بایستی مورد توجه باشد، هم معنویت. این را ما قبلاً هم عرض کرده‌ایم. اگر معنویت با عدالت همراه نباشد، عدالت می‌شود یک شعار توخالی. خیلی‌ها حرف عدالت را می‌زنند، اما چون معنویت و آن نگاه معنوی نیست، بیشتر جنبه سیاسی و شکلی پیدا می‌کند. دوم، عقلانیت. اگر عقلانیت در عدالت نباشد، گاهی اوقات عدالت

به ضد خودش تبدیل می‌شود؛ اگر درست در باب عدالت محاسبه نباشد. خیلی از کارها را گاهی بعضی از این گروه‌های تند و افراطی توی این کشور به‌عنوان عدالت کرده‌اند، که ضد عدالت شده. اتفاقاً حالا همان تندی‌های آن حضرات موجب شده که خود آن‌ها صد و هشتاد درجه گرایش‌هایشان عوض بشود! جور دیگری حرف بزنند، جور دیگری فکر کنند، جور دیگری عمل بکنند. بنابراین در عدالت، عقلانیت شرط اول است؛ این هم توصیه دوم.^{۲۶}

عدالت جغرافیایی، عدالت طبقاتی، عدالت در زمینه‌های مسائل اقتصادی، عدالت در زمینه‌های مسائل فرهنگی، عدالت در جایگزین شدن و جای گرفتن در مسئولیت‌ها و مناصب و عدالت در قضاوت‌های ما - نه فقط قضاوتی که قاضی در دادگاه می‌کند، بلکه داوری‌هایی که ما نسبت به اشخاص و قضایا می‌کنیم - این‌ها همه عدالت است و عدالت در آن‌ها نقش دارد. عدالت‌خواهی و عدالت‌گستری به معنای همه این‌هاست.^{۲۷}

مقوله احیاء قدرت دین و توجه به معنویت از مهم‌ترین پیامدهای شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است.

مقوله احیاء قدرت دین و توجه به معنویت ۳ ویژگی عمده دارد، شامل: دین منبع قدرت و اداره جامعه، احیاء قرآن در تمام ابعاد و زوایای زندگی مردم، وحدت حوزه و دانشگاه، راهی برای مقابله با حفظ دین از محیط دانشگاه، رشد کمی و کیفی جلسات دعا و توسل.

مقوله نقش پیدا کردن مردم یکی دیگر از مهم‌ترین پیامدهای شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است که دارای ویژگی‌های زیر است:

نقش آفرینی مردم در حکومت

دولت اسلامی ورق را به‌کلی برگرداند؛ مردم نقش پیدا کردند؛ نه فقط در انتخاب نماینده مجلس، در انتخاب رئیس‌جمهور، در انتخاب خبرگانی که رهبر را بناست انتخاب کنند، در انتخاب شوراهای شهر که شهردارها را باید انتخاب کنند. در همه این مراحل حساس، نظر مردم شد تعیین‌کننده.^{۲۸}

دولت اسلامی طعم حکومت مردمی

صریح می‌گفتند لیست دولت، لیست دربار؛ حیا هم نمی‌کردند! دولت اسلامی در میان کارهای عظیمی که در این کشور و در تاریخ ما انجام داد، این کار عظیم را هم انجام داد که مردم ما طعم حکومت مردم در وضع قوانین را چشیدند.^{۲۹}

نتیجه‌گیری

الگوی بومی مدل نظری ارائه‌شده و برگرفته از رهنمودهای مقام معظم رهبری به‌خوبی ویژگی‌های دولت اسلامی را تبیین می‌کند. بر اساس این الگو، شرایط علی درونی سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان کشور؛ خدمت به مردم محوری‌ترین مفهوم استخراج‌شده است. مقوله سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان کشور از مهم‌ترین عوامل درونی شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است. مقوله سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان کشور ۴ ویژگی‌های عمده دارد، شامل: ۱- سلامت اعتقادات ۲- پایبندی به اصول و ارزش‌های انقلاب اسلامی ۳- نگاه قلبی و گرایش قلبی، بر مسئله‌ی اعتماد به وعده‌های الهی (انس با معنویات: با قرآن رابطه‌تان را قطع نکنید)، ۴- سلامت اخلاقی و ایمان نصرت‌های الهی. ابعاد ویژگی و ایمان نصرت‌های الهی شامل: سرنگونی رژیم مستبد مستکبر متکی به قدرت‌های جهانی و استقرار یک نظام اسلامی نمونه‌ای از تجربه نصرت الهی؛ قضیه دفاع مقدس و تجربه فائق آمدن دولت نوپا جمهوری اسلامی بر شورش‌های قومی اوایل انقلاب نمونه‌ای دیگر از نصرت‌های الهی. مقوله خدمت به مردم: مقوله خدمت به مردم یکی دیگر از مهم‌ترین عوامل درونی شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است. مقوله خدمت به مردم، ۲ ویژگی‌های عمده دارد، شامل: ۱- کار جهادی ۲- اغتنام فرصت‌ها. برای شرایط علی بیرونی مفهوم حکمت و خردگرایی استخراج گردید. مقوله حکمت و خردگرایی از مهم‌ترین عوامل بیرونی شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است. مقوله حکمت و خردگرایی ۲ ویژگی‌های عمده دارد، شامل: ۱- استفاده از ظرفیت بالای کارشناسی ۲- ملاحظه جوانب و آثار و تبعات یک اقدام. بستر حاکم شدت و میزان قانون‌گرایی، میزان فراگیرشان قانون دولت اسلامی است. مقوله قانون‌گرایی ۳ ویژگی

عمده دارد، شامل: رعایت اسناد بالادستی؛ رعایت سیاست‌های کلی نظام و رعایت مصوبات شوراهای عالی تحول در نظام اداری.

شرایط مداخله گر تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور است. مقوله تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور ۳ ویژگی‌های عمده دارد، شامل: تکیه بر اقتدار درونی، قطع امید از بیگانگان، استفاده از نیروهای داخلی در همه زمینه‌ها.

عمده‌ترین پیامد دولت اسلامی عدالت‌گستری، احیاء قدرت دین و توجه به معنویت، نقش پیدا کردن مردم صورت می‌گیرد. که هر یک دارای ابعاد متفاوتی هستند مقوله عدالت‌گستری از مهم‌ترین پیامدهای شکل‌گیری دولت از دیدگاه مقام معظم رهبری است. عدالت دارای ابعاد متعددی است؛ نظیر عدالت فرهنگی، عدالت در علم، عدالت در قدرت، عدالت در ثروت، عدالت جغرافیایی (عدم تمرکز) احیاء قدرت دین و توجه به معنویت، نقش پیدا کردن و استقلال و عدم وابستگی به بیگانگان بوده است.

یادداشت‌ها

۱. آیت‌الله خامنه‌ای (۷۰/۱۱/۱۴)

۲. آیت‌الله خامنه‌ای (۷۹/۹/۱۲)

3. Theoretical (analytical) model
4. Grounded Theory
5. Open Coding
6. Axial Coding
7. Selective Coding
8. Theoretical sampling

۹. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۱۰. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۱۱. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۱۲. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۱۳. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۱۴. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۱۵. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۱۶. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶

۱۷. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۱۸. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۱۹. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۲۰. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۲۱. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۲۲. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۲۳. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۲۴. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۲۵. بیانات رهبر معظم دولت اسلامی در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام-۱۳۹۲/۶/۶
۲۶. بیانات رهبر انقلاب در ۲ شهریور ۸۷
۲۷. بیانات رهبر انقلاب در ۲ شهریور ۸۷
۲۸. بیانات در دیدار جمعی از معلمان، پرستاران و کارگران-۱۳۸۸ / ۰۲ / ۰۹
۲۹. بیانات در دیدار با نمایندگان و کارکنان مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۸/۳/۱۰

منابع

فارسی

- احمدی طباطبایی، محمدرضا (۱۳۸۷) / اخلاق و سیاست: رویکردی اسلامی و تطبیقی، تهران: دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، چاپ دوم
- استروس، کوربین (۱۳۹۰) مبانی پژوهش کیفی، ترجمه ابراهیم افشار؛ تهران: نشر نی.
- ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۳۶۶) مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، انتشارات علمی و فرهنگی.
- وینسنت، اندرو (۱۳۷۱) نظریه‌های دولت، ترجمه دکتر حسین بشیریه، تهران: نشر نی.
- مارش، دیوید و استوکر، جری (۱۳۷۸) روش و نظریه در علوم سیاسی، ترجمه امیرمحمد حاجی یوسفی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبری.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۲) تجربه‌نوسازی، نشر جامعه‌شناسان.
- ملانی بیرکس و جین میلز (۱۳۹۳) تحقیق‌مبنایی، ترجمه دکتر اعرابی و بانسی، نشر پژوهش‌های فرهنگی.

مونتسکیو (۱۳۶۲) روح القوانین، ترجمه علی اکبر مهتدی، چاپ هشتم، تهران: انتشارات امیرکبیر.

مقالات

برزگر، ابراهیم (۱۳۸۹) ساختار فهم اندیشه سیاسی اسلام. فصلنامه دانش سیاسی، دانشگاه امام صادق (ع).

یزدانی، عنایت الله و قاسمی، داریوش و شاه قلعه، صفی الله (۱۳۹۰) دوفصلنامه علمی - پژوهشی دانش سیاسی، سال هفتم، شماره دوم، پاییز و زمستان.

لاتین

- Barker, E. (1915) *The Discredited state*, Political Quarterly, No.5.
Truman, D. (1951), *The Governmental Prosses*, Newyork: Alfred A. Knopf. p 10
James.Gordely (1995) *tort law in the Aristotelian Tradition*. IN philosophical Foundations of tort lawUEdition by David G.Owen.Clarendeon press.oxford.first published.
Carol Harlow (1955) *Discretionary power and governmental liability* .Oxford (UK)council of Europe publishing For Qualitative Research Chicago, Aldine Publishing Company.
Glaser, B,G. & Strauss, L. (2008), *The Discovery Of Grounded Theory: Strategies*